

מן הארכיון

פגישת בן-גוריון – אדנאואר, 14 במרס 1960
מלון ולדורף אסטוריה¹

הבאה ותרגום: זכי שלום

לאחר חילופי ברכות הדדיים גידונה שאלת השפה [שבה ישוחחו השניים]. אדנאואר אומר שהוא רוצה לדבר גרמנית, שכן בשפתו הוא יכול לתת ביטוי לדקויות בצורה הטובה ביותר. לשאלתו של בן-גוריון אם אינו מבין שפות אחרות הוא אומר שהוא מבין אם הוא רוצה בכך.²

אדנאואר: אני רוצה לומר כבר בהתחלה, שאני עקבתי תמיד באורח רצוף ומתוך עניין אישי גדול ביותר אחר הקמתה מחדש של מדינת ישראל, ואני רוצה לבטא את הערצתי העמוקה לאומץ, לכוח ולנחישות של [העם ב] ישראל. אמשיך לעקוב אחר התפתחותה של ישראל. שמעתי הרבה על ישראל מד"ר [נחום] גולדמן [נשיא הקונגרס היהודי העולמי]. אני גם מבין שיש חילוקי דעות מסוימים בין בן-גוריון וגולדמן. אני מאוד מחבב את השגריר הישראלי בבון [ד"ר פליקס] שנער.

בן-גוריון: אני מאוד מעריך את העניין שלך [בנו], אבל אני רוצה לומר כמה אני מעריך את מה שעשית כדי להקים משטר דמוקרטי בגרמניה, ומה שעשית כדי לחדש יחסים עם מדינות אחרות. כמו כן [ברצוני לציין בהערכה] את מה שעשית כלפי היהודים. אנו יודעים ומעריכים [את פעילותך למען ישראל], ואפילו מתנגדיך אומרים שעשית מה שעשית [למען מדינת ישראל] מתוך שיקולים מצפוניים. עובדה זו – כלומר, איך וכיצד נעשו הדברים – אנו מעריכים אפילו יותר מאשר מה שנעשה בפועל. אני מחשיב את ההבט המוסרי יותר מאשר את ההבט החומרי. אני בטוח שהעם הגרמני ילך אחרך בדרך זו.

הנזק ההיסטורי האמתי שנגרם מרצח שישה מיליונים אנשים חפים מפשע, כולל מיליון תינוקות [בשואה], היה מעשה שלא אירע מעולם בהיסטוריה. אני אומר זאת

1. על מאפייניו של מסמך זה ראה להלן: 'בשולי הפרוטוקול'.
2. הפרוטוקול המקורי נרשם באנגלית. רושם הפרוטוקול הוסיף לעתים הערות משלו. בתרגום לעברית נעשה מאמץ לשמר את נוסח הפרוטוקול ככתבו וכלשונו.

לא משום שאחיינתי ושני ילדיה נשרפו על-ידי הנאצים. מה שקרה לי קרה [גם] לאחרים. העם היהודי ספג מכה קטלנית מן המשטר הנאצי. אלה מבני עמנו שהיו להם תזון, ידע, יכולת, אידאליזם, נכונות להקרבה עצמית ואמצעים חומריים – יהדות אירופה – הם שהושמדו. אני אומר זאת מכיוון שניתן לחלק את יהודי העולם לשלושה חלקים: היהודים האירופים, היהודים האמריקנים ויהודי ארצות האסלאם. היהודים האמריקנים רואים עצמם כאמריקנים [לכל דבר]. זהו דבר קל [מובן], שכן ארצות-הברית היא ארץ מהגרים. היהודים בארצות האסלאם חיו במדינות חסרות השכלה, מפגרות, והם התבוללו בעמים שבקרבם הם חיו.

יהודי אירופה מעולם לא החשיבו עצמם כחלק מן המדינה שבה הם חיו. אני נולדתי וגדלתי ברוסיה, אבל מעולם לא ראיתי עצמי רוסי. יהודי בבולגריה מעולם לא ראה עצמו בולגרי וכך הלאה. יהודי אירופה היו הבסיס של התנועה הציונית. הם יצרו את העברית המודרנית, הם יצרו את התרבות העברית החדשה, הם יצרו את התנועה שתחילה נקראה 'חובבי ציון' ואחר-כך התפתחה לתנועה הציונית. הם היו החלוצים הראשונים בפלשתינה. החלום שלהם היה לא רק להקים בית יהודי, אלא גם חברה טובה יותר עבור כלל האנושות. אחד מהם היה תיאודור הרצל, שנולד בהונגריה וגדל בווינה. היו לו אותם חלומות. הוא היה יהודי מתבולל, אך הוא נכת במשפט דרייפוס, והכבוד האישי שלו דחף אותו להעמיק בנושא ועורר את העניין שלו בגורל העם היהודי. הוא היה אדם גדול.

אדנאואר: מלכתחילה לקחתי חלק [התעניינתי] בתנועה הציונית. גורל היהודים דומה במידה מסוימת לגורלנו. גם אנו סבלנו מאובדן תשתית שלמה של החברה הגרמנית [בעקבות מלחמת העולם השנייה]. גם לנו חסרים אישים שאבדו במסגרת זו.

בן-גוריון: אינני חושב שאתה יכול להשוות בין שני הדברים. אנו איבדנו קבוצות שלמות, מיליוני אנשים, לא רק אישים. אינך יכול להשוות את הטרגדיה שפקדה אותנו עם שום דבר אחר. באורח פוטנציאלי, בלבותינו, במשך אלפי שנים, היתה קיימת המדינה היהודית. בהתחלה קלטנו [בארץ] שלוש מאות אלף יהודי אירופה ממחנות העקורים. לאחר-מכן מרבית העולים באו ממדינות אסיה ואפריקה. למרות שגם להם היה חלום משיחי של שיבה לציון, הרי להם, באורח אישי, לא היו אידאולוגיה, כשרונות וחזון לבנות את מדינת ישראל. בקרב הערבים עבודת הכפיים נחשבת כדבר בזוי. לנו, בישראל, העבודה היא האידאל הגדול ביותר. רבים מאתנו עזבו את בתיהם [בגולה], מוסדות חינוך [שבהם למדו], תארים ועושר [שאותם יכלו להשיג], כדי להיות חלוצים [בארץ-ישראל]. אני עשיתי כך בעצמי, וכך עשו רבים מחברי. אני אפילו הלכתי שוב, לפני מספר שנים, למדבר, כדי להיות חלוץ, שכן הרגשתי רצון לדעת שוב איך נראה המדבר.³

3. בן-גוריון מאזכר את פרישתו הראשונה לשדה-בוקר בדצמבר 1953.

עכשיו אנו מנותקים ממאגר אנושי זה [של יהדות אירופה שנספתה בשואה]. אילו היו לנו עכשיו בישראל ארבעה עד חמישה מיליונים יהודים, לא היתה קיימת שאלה של ביטחון [עבור מדינת ישראל]. אנו לא נהיה מדינה עשירה, שכן הארץ אינה עשירה. דרך אגב, כאשר השם הראה למשה את הארץ המובטחת, הוא לא הביא אותו לארץ עשירה. אנו לא נהיה עשירים, אבל עבודתנו וחינו יהיו בטוחים [כאשר נגיע לאוכלוסייה של ארבעה עד חמישה מיליונים]. עכשיו [בעקבות השואה] זה נעשה קשה מאוד להשגה. יידרשו לנו עוד שניים עד שלושה דורות כדי למזג באמת את יהודי אסיה ואפריקה ולהפוך אותם לחלוצים כמו שהיו יהודי אירופה. יש לנו דחף רוחני להחזיר את היהודים [לעבודת ה'] אדמה. זו משימה קשה להשגה עם [היהודים] העירקים, ו[היהודים] המרוקנים. עבודה בבית-חרושת קלה יותר עבורם [מאשר עבודה חקלאית]. יש לנו קיבוצים, ישובים קהילתיים, שבהם כולם שווים, נשים וגברים, ולאף אחד אין רכוש אישי. כל ההסדר הזה הוא וולונטרי. כולם מקבלים אותם הדברים, ולכולם זכויות שוות, בלי קשר לשאלת הוותק.

(אדנאואר אומר שקודם עליך להתקבל כחבר [בקיבוץ]?).
(בן-גוריון משיב: נכון, במשך חצי-שנה אתה מועמד [להתקבל כחבר], כפי שאני הייתי בשדה-בוקר).

ה[יהודים ה] עירקים לא הולכים לקיבוצים. הם אינם יכולים להיות שם. יש לנו בעיה כיצד להפוך אותם ליצרניים, כדי שיוכלו לממש את מה שהם צריכים לעשות בישראל.

כמו כן [יש לציין כי] הקרקע בישראל אינה טובה כל כך. זו [מדינת ישראל] אינה אחת הארצות העשירות מבחינה חומרית. שישים אחוז מן השטח [שלה] הוא מדבר. לאמריקה יש מדבריות גדולים יותר, אך הם יכולים להרשות זאת לעצמם, שכן יש להם הרבה אדמה טובה, אדמה נפלאה. אנו לא יכולים להרשות זאת לעצמנו. אין לנו שאיפות של התפשטות טריטוריאלית, אך אנו רוצים להביא לצמיחה כלכלית של הארץ על-ידי ניצול מרבי של כל האפשרויות שבידינו.

אדנאואר שואל: מהו שיעור הילודה בישראל?

בן-גוריון: בקרב יהודי המזרח - בערך 8 למשפחה. [בקרב] יהודים אירופים - בערך 2. הממוצע - בערך 4.

אדנאואר: זה אינו מספיק. לנו יש בעיות דומות.

בן-גוריון: אני מסכים אתך לחלוטין.

אתה הזכרת מקודם את המחלוקת בין גולדמן לביני. אני אספר לך מה הם חילוקי הדעות האמתיים בינינו. אנו חברים טובים. גולדמן היה ציוני טוב. אבל התפיסה שלי לגבי ציונות [בשונה מתפיסתו של גולדמן] היא לחיות בציון [במדינת ישראל]. כאשר הייתי צעיר החלטתי ללכת ולחיות שם [בארץ]. זהו זה. בנושאים אחרים אנו חברים טובים.

אני אינני כלכלן, ואני אינני מדבר על עובדות כלכליות, אלא על גורם אנושי.

העובדה שלמנהיג של עם גדול [אדנאואר] היה האומץ המוסרי לקבל אחריות מוסרית למה שקרה בארצו – זו המשמעות האמתית של הסכם השילומים.⁴ אתה יכול לדחות את מה שאני עומד להציע. אינני יכול לתבוע ממך [לקבל את הפנייה שלי]. אין מחויבות פורמלית או בלתי-פורמלית [מצדך לקבל את הפנייה שלי], אך אני סבור כי עליך לעשות את מה שאני מציע.

יש לנו בעיה קשה מאוד בבניית מדינתנו. במשך אלפיים שנה לא חיינו כאומה במדינה, אך היה לנו חוץ.⁵ ישנם הרבה עמים שאין להם חוץ. לדעתי, החוץ חשוב יותר מהידע והניסיון.

אנחנו מוקפים [אויבים], ומסובבים בערבים מאז קום המדינה.⁶ אני לא התנגדתי לסיוע שהגשמתם לערבים. אין לי ריב עם הערבים. זה [סכסוך] חד-צדדי לחלוטין. הם נגדנו, אנחנו לא נגדם. מטרנתנו היא לחיות בשלום ולסייע לאחרים ככל שאנחנו יכולים.

הקושי השלישי שלנו הוא שהארץ היא בחלקה הגדול מדבר. העבודה בתנאים כאלה קשה, ויוצרת קשיים רבים. אבל אנו נעשה זאת, שכן זוהי המורשת הרוחנית שלנו. הנביאים שלנו אמרו זאת מזמן, ואני מאמין כי ההמונים שהלכו לתאי הגזים [במחנות הריכוז הנאציים] הלכו מתוך תקווה שתהיה גאולה בישראל.

שום עם אחר אינו יכול לומר כמונו שהוא עם התנ"ך. התנ"ך יצר את העם שלנו. זהו מקור עוצמתנו. זה נותן לנו את האמונה שאנו נעשה זאת [נגשים את מטרותינו]. זוהי מטרה משותפת לנו.⁷

[פשעו של] היטלר לא [מתבטא] רק [בכך ש] רצה שישה מיליונים יהודים. לקראת סוף המאה ה-19 היו עשרה מיליונים יהודים. עכשיו, לאחר מלחמת העולם השנייה, אנחנו שוב 12 מיליון יהודים. אולי בסוף המאה [הנוכחית] יהיו 18 מיליון יהודים. אבל, מבחינה היסטורית היטלר כמעט חיסל את [חלום] המדינה היהודית – משאת נפשנו ומורשתנו מזה 3000 שנה.⁸

אנחנו לא ניכנע לגורל זה [של השואה]. אנחנו נתגבר על כך.

4. אדנאואר גמל לבן-גוריון על המחמאות שהעניק לו והורה אישית להכניס פסקה בהודעה הגרמנית הנוגעת לאישיותו ומנהיגותו של דוד בן-גוריון. ראה דיווח יעקב הרצוג אל חיים יחיל, 18 במרס 1960, גנוך המדינה חצ 3294/4. אדנאואר קבע בדבריו כי התרשם עמוקות מפגישתו עם בן-גוריון, וכי הוא מעריך מזה שנים את מנהיגותו של בן-גוריון כארכיסקט של ישראל המודרנית. ראה: Inge Deutschkron, *Bonn and Jerusalem: The Strange Coalition*, Philadelphia 1970, p. 125

5. בן-גוריון מציינ שלוש קשיים בבניין המדינה. זהו הקושי הראשון.

6. זהו, אליבא דבן-גוריון, הקושי השני בבניין המדינה.

7. לא ברור אם כוונת בן-גוריון היא שזו מטרה משותפת לכל החלקים בעם היהודי, או שזו מטרה משותפת לישראל ולגרמניה.

8. דעות זהות מביע בן-גוריון במכתב אל ישראל גלילי. וכך הוא כותב: 'אני רואה משמעותו ההיסטורית האיומה של הטבח הנאצי לא בכמות המתרידה של היהודים שנטבחו, אלא בהשמדת דווקא אותו מבחר העם שרק הוא. מתוך כל חלקי היהדות, היה מסוגל ומצויד בכל

אם אינך מסכים [למה שאני אציע] זוהי זכותך. עבור חייהם של שישה מיליונים אנשים אין שילומים. אבל ניתן לעשות משהו כדי לצמצם את הנזק הנורא שנגרם לרעיון של בית יהודי. אנחנו רוצים שאתה תשתתף בפיתוח ארצנו. אנו צריכים להקים תעשייה, לפתח פרויקטים של ספנות וחקלאות, ליצור עבודה למיליון אנשים. אתה יכול להשקיע בפרויקטים אלה או להלוות לנו, לטווח ארוך, כל שנה חמישים מיליון דולר במשך עשר שנים.⁹ זה יקל עלינו לעשות את מה שהוטל עלינו - אם זה לא יישמע מביך, הייתי אומר: עלידי השם - נאמר: בציווי התנ"ך. זה יסייע לנו לקבץ את הגלויות [במדינת ישראל]. אתה אינך יכול לבטל את מה שהיטלר עשה, אך אתה יכול לסייע לנו להשיג את האמצעים כדי לבנות מחדש את ישראל [באחת משתי הדרכים]: או שתשתתף [בפרויקטים כמשקיע], או שתלווה לנו כל שנה במשך עשר שנים בין ארבעים לחמישים מיליון דולר.¹⁰ אני מצפה [שנצלית] ליצור אינטגרציה מלאה בין האנשים [השסעים השונים של ההברה] שיש לנו עכשיו בארץ. יתכן שנקלוס [בארץ], במשך עשר השנים הקרובות, עוד מיליון [יהודים], [שיבואו] ממדינות אסלאמיות או קומוניסטיות. אנשים אלה [היהודים שחיו תחת שלטון קומוניסטי], אשר ראו בעיניהם את גן העדן [גן העדן] הקומוניסטי, מחוסנים

התכונות והכשרונות הדרושים לבניין המדינה. יהדות אירופה היתה לא רק זו שנוקקה למדינה יהודית, אלא היה לה כל הציד החומרי והרוחני הדרוש להקמתה. השואה, יותר משהיתה מכה אנושה לעם היהודי, היתה תזירה מסוכנת. אם לא גורלית, תחת אפשרות התקומה. בסוף המאה התשע-עשרה לא מנינו הרבה יותר מעשרה מיליונים. אנו מוגים עכשיו למעלה משנים-עשר מליון. אבל ששת המיליונים שנשמדו הם, וכמעט רק הם, היו המדינה העברית בכוח. ואין ביכולתנו להחיות המתים, ועלינו לבנות המדינה והחברה החדשה ביהודים שישנם. וזה מכביד שבעתיים המעשה הקשה, שגם עם היהודים המעולים ביותר היה בו משום מעשה נסים, מכתב בן-גוריון אל ישראל גלילי, 29 בינואר 1960, ג"מ ג/156/6252. על תפיסת השואה בעיני בן-גוריון ראה: ט' פרילינג, 'דוד בן-גוריון ושואת יהודי אירופה 1939-1945', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב 1990.

9. בהתייעצות שקדמה לפגישה דובר על כך שבן-גוריון יבקש סכום של 250 מיליון דולר. מוזכרו האיש, יצחק גבון, הציע להגדיל את הסכום. זמן קצר לפני הפגישה הצליח גבון לשכנע את בן-גוריון לבקש סכום של 500 מיליון דולר. ראה דיווח ירעב הרצוג אל חיים יחיל, 18 במרס 1960, ג"מ חצ 3294/4; כמו כן ראה: מ' ברזוהר, בן-גוריון, עמ' 1370;

וכן: Inge Deutschkron, *Bonn and Jerusalem*, p. 120

10. בתום המפגש הסכים בן-גוריון להצעה להדליף את ההסכמות עם אדנאואר בתחום הכלכלי. לאחר-מכן התחרט על כך. במכתב אל ד"ר פליקס שנער כתב המנהל הכללי של משרד החוץ את הדברים הבאים בהקשר זה: 'אנחנו כאן נדהמנו כמוך על ההדלפה המכוונת בעניין העזרה הגרמנית הכספית. הברקתי אז מיד ליצחק גבון, אך זה היה כמובן לאחר המעשה. בן-גוריון מצטער צער רב על כך שנתן הסכמתו לפעולה זו, ומסביר זאת על ידי כך שהציעו לו זאת כשהוא היה בתום השיחות בלונדון במצב של עייפות ואפיסת כוחות'. מכתב חיים יחיל אל פליקס שנער, 29 במרס 1960, ג"מ חצ 3294/4. ביומנו אכן כותב בן-גוריון: 'ביום א', 20.3.60, יום מנוחה ראשון אחרי חזרתנו מעייפת של עשרה-אחד-עשר יום, ראה יומן בן-גוריון, 23 במרס 1960, אב"ג.

לחלוטין מפני כוח המשיכה של הקומוניזם. למעשה, בבחירות האחרונות [בארץ] קטן הייצוג הקומוניסטי בכנסת כחצי - משישה [מנדטים] לשלושה.

אדנאואר: מה דעתך, כמה מיקרופונים יש בחדר - 3 או 4?

בן-גוריון: אינני יודע כמה, אך אני בטוח שיש.

אדנאואר: אנחנו נעזור לכם - הן מסיבות מוסריות, והן מסיבות פוליטיות מעשיות. ישראל היא המבצר של המערב. ישראל צריכה להתפתח, [זה] אינטרס של העולם כולו. אני יכול כבר עכשיו לומר לך שנעזור לכם.¹¹ אנחנו לא נעזוב אתכם לבד.

בן-גוריון: דיברתי עם [הרמן] אבס [מנהל הבנק הלאומי של גרמניה], והוא אמר לי דברים דומים.

אני רוצה לדבר על ביטחון. אנשינו פגשו את [שר ההגנה הגרמני פרנץ יוזף] שטראוס בבון ודנו עמו על בעיותינו [הבטחוניות]. הוא רואה אתנו עין בעין.

אדנאואר: הוא בסדר גמור. הוא חושב כמוני.

בן-גוריון: ישנם שני דברים שאנו צריכים מכם, ושבהם אתם יכולים לעזור לנו. הדבר הראשון - צוללות. הצוללות האנגליות שקיבלנו אינן מתאימות למטרות שלנו. הן מיועדות לטווחים ארוכים, ונדרשים בהן צוותים גדולים. אנחנו זקוקים למשהו שונה, קטן יותר.¹² למצרים יש עשר צוללות רוסיות. אני אינני יודע אם הבסיס שלהן

11. אדנאואר משתמש במילה: Help. מסתבר כי לפני הפגישה סוכם, שלא תהיה הודעה משותפת אלא הודעות נפרדות. בטיסה של ההודעה הגרמנית צוין נוסח פושר למדי של הנכונות הגרמנית לסייע לישראל. הנוסח קבע שגרמניה Will continue its interest in Israel's development. בן-גוריון לא הסכים לניסוח זה, ותבע כי יצוין שגרמניה Will continue its support German people, as well as my government, are convinced that our cooperation and sympathy for Israel will continue to bear fruit in the future. הגרמנים הבהירו כי אינם יכולים להסכים למילה support, שכן יש בה התחייבות לסיוע כלכלי, וכך יתפרש הדבר. יועצי ראש-הממשלה הבהירו לגרמנים, כי מכיוון שלא ידובר על יחסים דיפלומטיים בין ישראל וגרמניה, יש צורך להכליל את המילה support בהודעה הגרמנית, כדי להבהיר שגרמניה אינה נסוגה מתמיכתה בישראל. הגרמנים לא קיבלו טיעון זה, והבהירו כי התחייבות על סיוע יכולה להינתן רק באישור ממשלת גרמניה. לאור המבוי הסתום הוצע, כי בתום הפגישה יעבירו סוגיה זו להכרעת אדנאואר. יעקב הרצוג הציג את הבעיה בפני בן-גוריון, וזה הורה להתעקש על הכללת המילה support, שכן בפגישה התחייב אדנאואר לסיוע כלכלי. אדנאואר הכריע, בסופו של דבר, להכליל את המילה support. ראה דיווח יעקב הרצוג אל המנהל הכללי של משרד החוץ, היים יחיל, 18 במרס 1960, ג"מ חצ 3294/4; ראה גם: Inge Deutschkron, *Bonn and Jerusalem*, p. 125. היעדר הסכמות מפורטות יותר בין בן-גוריון לאדנאואר לגבי המלווה יצרו לאחר-מכן קשיים ניכרים במימוש המלווה הלכה למעשה. ראה יומן בן-גוריון, 9 באוגוסט 1960, אב"ג.

12. ביומנו מ'6 במרס 1960 מספר בן-גוריון על פגישתו עם שמעון פרס, אשר חזר מגרמניה, שם דיבר עם שר ההגנה, שטראוס, בין השאר על הצוללות הקטנות. אפשר להעבירן ביבשה לאילת. משקלן מאה טון, יומן בן-גוריון, 6 במרס 1960, אב"ג.

הוא מצרי או רוסי. אנו זקוקים לצוללות המתאימות לפעולה בים התיכון ובים סוף. הדבר השני שאנחנו צריכים זה טילים. אנחנו יודעים שאתם נמצאים בשיתוף-פעולה הדוק עם חברים בתחום הזה.¹³ העזרה שקיבלנו מצרפת במלחמת העצמאות ולאחר-מכן - קשה להגוים בחשיבותה. אנו מקווים עתה לשיתוף-פעולה הדוק בין גרמניה וצרפת. אנו שמחים מאוד לראות [את התפתחותה של] ידידות זו לאחר שנים כה רבות שגרמניה וצרפת היו אויבות זו לזו. אני יודע שביחד¹⁴ יהיו לנו טילים. אנו זקוקים לטילי אוויר-אוויר וטילי קרקע-אוויר. אנשי ראו את [דגו עם] שטראוס [בעניין זה]. הוא היה מאוד מועיל, אבל אתה הוא זה שצריך להחליט. אתה יותר מאשר ראש-ממשלה. אמרת מקודם שאתה מסכים.

אדנאואר: כן, אני מסכים.

בן-גוריון: הרשה לי לדבר שוב על נושאים כלכליים. אני מבין שאתה מסכים לתוכניות שלי בעיקרון.

אני עצמי אינני כלכלן. אני רוצה לשלוח אליך, בזמן מוסכם עלייך, 2-3 חברים שלי, אנשים המכירים את צורכי התעשייה שלנו, את צורכי הספנות והחקלאות, ברגע שהדבר יהיה אפשרי מבחינה מעשית. 2-3 אנשים אלה, המכירים את הצרכים והתנאים בישראל, יבואו [לגרמניה] כדי לדון בהשקעות בפרויקטים קיימים, שכן אני חושב שאיננו יכולים לבקש מכם להשקיע בדבר שעדיין איננו קיים. ושנית, הקמת תעשיות חדשות. הקצבת המימון תיעשה על-ידי ד"ר [פליקס] שנער ואנשיך, אם אתה מסכים.

אדנאואר: אני מסכים לחלוטין. אני מניח שאתה תדווח לשנער על שיחה זו.¹⁵

בן-גוריון: כן, הוא ידווח על הכל.

13. הכוונה, ללא ספק, לצרפת.

14. לא ברור אם כוונתו של בן-גוריון היא לשיתוף-פעולה גרמני-צרפתי או גרמני-צרפתי-ישראלי.

15. קרוב לוודאי שאדנאואר ידע על אי-שביעות-הרצון של פליקס שנער מאי-שיתופו המלא בהכנות ובהתייעצויות לקראת המפגש עם בן-גוריון. במכתב אל שנער, זמן קצר לאחר המפגש, כותב המנהל הכללי של משרד החוץ, חיים יחיל, את הדברים הבאים: 'פליקס היקר, אני מתאר לעצמי, כי לבך מר על תאום ודיווח בלתי מספיק בעת ביקורו של ראש הממשלה בארצות-הברית. אוכל להבין לרוחך, אך אם התמרמרותך מופנית כלפי המשרד או כלפי, הרי היא מופנית לכתובת לא נכונה. גם אנחנו היינו תוהים ועומדים למשך זמן רב מדי ללא ידיעות', מכתב חיים יחיל אל פליקס שנער, 29 במרס 1960, ג"מ חצ 3294/4. ד"ר שנער, לעומת זאת, טוען כי הוא עצמו הציע לבן-גוריון שלא להכלילו בשיחה עם אדנאואר: 'כשהציע [בן-גוריון] שאהיה נוכח בשיחה ב-14 במרס, ביקשתי ממנו שיוותר על כך, משום שנוכחותי בקלן תקל שמירת הסוד, שהיתה מוטכמת עד אחרי הפגישה', פ"א שנער, בעול כורה ורגשות: בשליחת המדינה, יחסי ישראל-גרמניה 1951 עד 1966, ירושלים 1967, עמ' 84.

כאשר אחזור הביתה, האם אוכל לומר שהקרקע הוכשרה?

אדנאואר: כן, זה בסדר גמור.

בן-גוריון: שוב, בנושא הביטחון. האם אוכל לומר ש[שר ההגנה] שטראוס נהנה מתמיכתך?

אדנאואר: כן, זה בסדר גמור.

בן-גוריון: עכשיו אני מבקש לדבר על המצב הפוליטי.

אדנאואר: גם אני רוצה לדון בנושא זה.

בן-גוריון: היתה לי שיחה ארוכה עם [הנשיא] אייזנהאואר. זו היתה פגישה מאוד ידידותית. הוא הקדיש לישראל רק 15 דקות. בשאר הזמן דיברנו על בעיות עולמיות, כשני נציגים של העולם החופשי. דיברנו על מזרח ומערב, אסיה, אפריקה והמצב הכללי במזרח-התיכון. אני לא אחזור על מה שנאמר שם, שכן אין בכך צורך, ולא יהיה זה הוגן. אבל, אני אמסור לך את דעתי.

אדנאואר: אני באמת מודאג. ההתפתחויות [בוירה הבינלאומית] הביאו לנסיגה משמעותית במעמדה של ארצות-הברית בעולם. במקביל, הסטטוס של [מנהיג ברית-המועצות] כרושצ'וב ושל הקומוניזם גדל. אין זה משנה אם המעמד של ברית-המועצות עלה באורח אבסולוטי או יחסי, שכן מעמדה של אמריקה ירד.

יש מצב של אי-שביעות-רצון במדינה זו [ארצות-הברית] - הן בקרב הדמוקרטים והן בקרב הרפובליקנים. אף אחד אינו יודע מה קורה. אין אחדות בקרב מדינות המערב. בריטניה אינה אומרת מה היא רוצה. באשר לדה-גול, אנו יודעים מה דעותיו, והן זהות לשלנו.

פגשתי את [נלסון] רוקפלר ו[הסינאטור יעקב] יעבץ. הם אומרים שהדעות של דה-גול, בן-גוריון ואדנאואר חשובות מאוד בעיצוב דעת-הקהל באמריקה, והם ביקשו את עזרתך. אבל אייזנהאואר ומחלקת המדינה רגישים מאוד כלפי נושאים כאלה.¹⁶

יש גם אי-שביעות-רצון בצבא [האמריקני]. זוהי הדרך [זהו הרקע] שבה הולכים [אייזנהאואר והממשל] למפגש הפסגה, לפגישה עם כרושצ'וב שהוא הדיקטטור הבולט ביותר שאני מכיר.¹⁷

16. קרוב לוודאי שדברי אדנאואר מכוונים להשפעה הרבה שיש לבן-גוריון על 'הקול היהודי'. מתקבל הרושם, כי הוא מבקש לבחון את מידת נכונותו של בן-גוריון, ואולי אף לשדלו, להיות מעורב במערכת הבחירות הקרובה לנשיאות, הגם שהוא טורח להבהיר כי הממשל האמריקני רגיש למעורבות מעין זו.

17. ב-19 בדצמבר 1959 התכנסו בפריס ראשי מעצמות המערב - הנשיא אייזנהאואר, הקאנצלר אדנאואר, הנשיא דה-גול והרולד מקמילן, בתום המפגש הם פרסמו הודעה הקוראת

אני מאוד חושש שמפגש הפסגה יעניק הצלחה - לפחות הצלחה תעמולתית - לכרושצ'וב.

הדבר הטוב ביותר שיקרה [שצריך לקרות] לדעתי [במפגש הפסגה] הוא [המנהיגים] ישוחחו במשך שישה ימים, ובסוף ינוסחו מספר שאלות שיידונו בפגישה נוספת של שרי החוץ שתיערך לאחר הבחירות בארצות-הברית - תשעה חודשים מעכשיו. ההתפתחות במהלך תשעת החודשים הקרובים חשובה לכם כמו שהיא חשובה לנו.¹⁸

אני מודאג [מן ההתפתחויות בזירה הבינלאומית]. [צריך לזכור שבטיית ברלין אינה בעיה גרמנית. זוהי שאלת יוקרה בין המזרח והמערב. זוהי שאלה של אמון של [מדינות] המערב במנהיגות האמריקנית. אני דן עכשיו בנושא זה אתך, ואתה תדבר על כך שוב עם דה-גול [במפגש שייערך בצרפת בעתיד הקרוב].

בן-גוריון: ישנם מספר דברים שאינני יכול לדבר עליהם - לא משום שאינני מסכים אתך.¹⁹ אמרתי כאן לאנשים [בממשל] שהם אינם מבינים מהו קומוניזם. אמרתי להם שהם אינם יכולים לנהל תעמולה כמו שהקומוניסטים עושים. אינך יכול להנהיג את העולם אלא אם העולם בוטה בך.

אדנאואר: אני מוכן לחתום על כל מילה בהצהרה שמסרת.

בן-גוריון: אני הצגתי בפני אייזנהואר את דעתי על הקומוניזם. הוא הסכים עמי לחלוטין. אני מאמין שהוא אדם ישר.

אדנאואר: גם אני מאמין שהוא אדם ישר, אך אני מודאג מכך שאין לו מספיק 'מרפקים'.

בן-גוריון: יתכן שמוטב להיות שקטים בנושא זה.²⁰ אני מסכים שאולי לא יהיה זה רע אם ה[דיונים ב] שאלות החשובות ביותר יידחו למשך עשרה חודשים, ושום שינויים לא ייעשו בינתיים [עליידי שתי המעצמות]. אינני יודע מי יהיה הנשיא הבא [של ארצות-הברית], אך אני מכיר את הקבוצה שמתוכה יבוא הנשיא הבא. אני מכיר את כל האנשים האלה. אני דנתי עמם על בעיות אלה, ודעותיהם סיפקו אותי.

- לכרושצ'וב להשתתף במפגש פסגה בפריס בראשית 1960. ב־30 בדצמבר 1959 הודיע כרושצ'וב כי הוא מקבל את ההזמנה. מפגש הפסגה לא יצא, בסופו של דבר, אל הפועל בשל ירוט מטוס ריגול אמריקני מדגם יו-2 מעל שטח ברית-המועצות.
18. בנובמבר 1960 עמדו להיערך הבחירות לנשיאות בארצות-הברית. בין המועמדים הבולטים: סגן הנשיא, ריצ'רד ניקסון, עדלי סטיבנסון, ג'ון רוקפלר וג'ון קנדי.
19. ככל הנראה חושש בן-גוריון להביע את דעתו כלפי מדיניות הממשל ויכולת המנהיגות של אייזנהואר מחשש שגורמי מודיעין אמריקניים מאוינים לדברים, או מחשש שהדברים יגיעו בסופו של דבר לידיעת הממשל דרך הגרמנים.
20. שוב ניתן כאן ביטוי לחששותיו של בן-גוריון מפני האזנה אמריקנית לשיחה.

אדנאואר: כוונתך לניקסון, רוקפלר, קנדי? דרך אגב, אינני מכיר את קנדי, האם הוא טוב?

בן-גוריון: אני חושב שהוא טוב לגבי בעיות אלה [היחס כלפי ברית-המועצות], אם כי אני מבין שהכנסייה הקתולית אינה רוצה שיהיה נשיא, מכיוון שהיא חוששת מההשפעה שתהיה לכך על הציבור האמריקני. אני לא ראתי את סטיבנסון,²¹ אך פגשתי את האחרים.

אדנאואר: סטיבנסון פיקח מדי, או שרוצה להיות פיקח מדי.

בן-גוריון: אינני מאמין שכרושצ'וב יסכים לפשרה מהותית. כאשר הוא אומר דו-קיום בשלום, הוא מתכוון ש'מה ששייך לך שייך לי, ומה ששייך לי אינו עניין שלך'. הביקור של מיקואן²² בקובה היה שיעור טוב לאמריקה, שהיתה זקוקה לשיעור. אתה אינך זקוק לעצתי, אך הייתי מציע שתראה את ניקסון.²³

בן-גוריון: אולי אינך מתעסק בבעיות אסיה ואפריקה. לדעתי, מלבד הבעיה של גרמניה וברלין, שם [באפריקה ובאסיה] מתחולל המאבק האמתי [בין המזרח והמערב] – על המזחות והנשמות של עמי אסיה ואפריקה. אינני מאמין שכרושצ'וב ילך למלחמה כוללת. הוא אינו זקוק לכך.

אדנאואר: לא, הוא אינו זקוק לכך. הוא עושה הכל [המאבק במערב] בתחום הכלכלי. אני חושש שמחצית אפריקה כבר אבודה [מבחינת המערב]. דה-גול אמר לי בדצמבר שעבר, שאילו היתה מלחמה ב-1950 בין רוסיה והמערב, אפריקה היתה מסייעת למערב. אם תהיה מלחמה כזו ב-1960, אפריקה תעמוד מן הצד. אם תהיה מלחמה ב-1970, אפריקה תעזור לקומוניסטים.

בן-גוריון: אני מבקש לחלוק עליך בנקודה אחרונה זו. יכול להיות שזה [נראה כרגע] כך, אך זה לא חייב להיות כך [בעתיד]. זה תלוי במנהיגותה של ארצות-הברית והתנהגות העולם החופשי.

אדנאואר: לאמריקנים יש דעה מעניינת שהם היו מדינה קולוניאלית [תחת שלטון קולוניאלי], ולכן עליהם לתמוך במלחמתה של אפריקה נגד קולוניאליזם ואימפריאליזם. עליהם לנהוג בדרך זו ביחס למדינות הלויין. אני חושב שלקראת סוף 1960 יהיו שלושים מדינות שתורות באו"ם, עשרים ושבע מדינות מוסלמיות, ארבע-עשרה מדינות בודהיסטיות, אינני יודע בריוק כמה מדינות דרום-אמריקניות, ומעט מאוד מדינות אירופיות.

21. עדלי סטיבנסון, אחד ממועמדי המפלגה הדמוקרטית לנשיאות.

22. אנסטאס מיקואן, סגן ראש ממשלת ברית-המועצות.

23. סגן הנשיא, ריצ'רד ניקסון, המועמד המוביל של המפלגה הרפובליקנית לנשיאות.

בן־גוריון: זה באמת תלוי בדרך שילכו בה [מדינות] אפריקה ואסיה. אינני מסכים עם הדעה שהן בהכרח ילכו לכיוון הדרך האחרת [תמיכה בגוש הקומוניסטי]. אסיה פוחדת מסין. הם ראו את הקומוניזם [הסיני] בפעולה.²⁴

אדנאואר: האם אתה מאמין בנהרו?²⁵

בן־גוריון: אינני מאמין בו בעניינים בינלאומיים.

אדנאואר: הוא שחקן.

בן־גוריון: אינני יודע מה יבוא אחרי נהרו. אני חושש שהודו תהפוך למדינה קומוניסטית. זה לא הייב לקרות. ניתן למנוע זאת. הבעיה האמתית שם היא עוני. אותו דבר נכון גם לגבי אפריקה. באפריקה יש מדינה אחת שבה יש סכנה אמיתית, כמו שבאמריקה ישנה מדינה אחת שיש בה סכנה אמיתית. באפריקה – זו גינאה. באמריקה – זו קובה. אני נפגשתי עם נציגים מכמעט כל מדינות אפריקה. אני לא הלכתי לשם, אבל הם באו לישראל. הם אינם קומוניסטים. הם מתנגדים לקומוניזם. אבל הם עלולים לפעול ביוזעין או שלא ביוזעין למען הקומוניזם, כמו שעשה נהרו כאשר ראה מה נעשה בטיבט והחריש, ודיבר רק כאשר סין תקפה את הודו.

באפריקה [יש] גורם אחד מכריע [בקביעת יחסם כלפי המערב]. אין הכוונה לסיוע חומרי. גם הרוסים נותנים, או מבטיחים לתת, סיוע. הדבר שהם זקוקים לו באפריקה הוא תחושה של שוויון, ויש סכנה שאם מנהיגים כאן [בארצות־הברית] ובאירופה לא יבינו זאת, תהיה סכנה גדולה לעולם כולו.

חשוב מאוד להבין את תחושות הכבוד והשוויון שלהם. אם הם ירגישו שאתה בא אליהם כשווה, אזי הם יבטחו בך. אם לא – הם יאבדו את הכיטחון בך.

אדנאואר: האם אתה מכיר את ד"ר [אלברט] שווייצר? ישנם אנשים מעטים המכירים את אפריקה כמוהו. ד"ר שווייצר טוען כי האפריקנים הם לגמרי חסרי יכולת. הם אינם מסוגלים לחשוב מחשבה מקורית.

בן־גוריון: אינני מקבל את השיפוט הפוליטי של שווייצר. ישנם עמים רבים בדרום־אמריקה שאתה יכול לומר עליהם שהם אינם יכולים למשול בעצמם. ככלות הכול, יש להם שם הפיכות כל שנה.

אדנאואר: באמריקה יש עמים טובים. שם היתה התפתחות ממושכת. באפריקה הדבר [העצמאות] בא להם בפתאומיות.

בן־גוריון: הרבה אנשים סבורים שהמבנה הפוליטי של ארצות־הברית רקוב. הם אומרים שזה יוביל לקטסטרופה, שלא ניתן לנתל את המדינה כאשר הזרוע המחוקקת

24. נראה שהכוונה היא לפעולות הדיכוי האכזריות של הסינים בטיבט.

25. ראש ממשלת הודו, ג'וואהרלל נהרו.

ו[הזרוע] המבצעת נמצאות בעימות. האם תאמר אפוא, שארצות-הברית אינה צריכה להיות עצמאית, וכי על בריטניה לשלוט בארצות-הברית. אין אידאל בשטח זה.

אדנאואר: לא, זה נכון, אך יש אי-הבנה. אינני מאמין שאנשים יכולים, מהיום למחר, להיות חופשיים ועצמאיים, ולמצוא את מקומם בעולם.

בן-גוריון: אני עצמי לא ביקרתי באפריקה, אך פגשתי נציגים של מדינות עצמאיות ולא עצמאיות. הם היו אינטליגנטים, אנשים נחמדים, אנשים בעלי רעיונות וחזון. הם רוצים להביא לשיפור מצב עמיהם. אולי הם פרימיטיביים. אבל על כולנו לדעת שעידן הקולוניאליזם חלף. אולי בתום השנה הבאה לא יהיו עוד קולוניות, ודה-גול יודע זאת.

אדנאואר: אולי זה הדבר הפחות גרוע.

בן-גוריון: השאלה היא כיצד יש לנהוג במצב החדש. אני מכיר את טורקיה היטב. חיתי שם. אם אתה תשאל אותי האם הם מסוגלים לנהל ממשל עצמי, התשובה היא לא.

אדנאואר: דה-גול נוהג בתבונה רבה בקולוניות.

בן-גוריון: דה-גול יודע שכל הקולוניות של אפריקה השחורה יהיו עצמאיות. אינני מדבר על אלג'יריה. אלג'יריה היא בעיה אירופית. מה שחשוב הוא שהן לא ילכו לעבר הקומוניזם. אם אתה הולך לאפריקה כמו את, ללא הרגשה של עליונות ולא כנצלן, אם אתה מקבל אותם כחברים שווי זכויות של משפחת האנושות, אם תהיה להם תחושה כזו, הם יבטחו בך. אחרת הם יחשבו שזוהי רק דרך חדשה של אימפריאליזם, כמו שכרושצ'וב אומר להם. להרבה אירופים קשה להבין זאת ולהרגיש זאת. אני אדם לבן, ואני אומר למבקרים מאפריקה הבאים אלי שאני אדם לבן ו[שואל אותם] כיצד הם יכולים לומר שהם סבלו מן האדם הלבן; אנחנו [היהודים] סבלנו מן האדם הלבן הרבה יותר מכם. [אבל צריך להבין ש] הם [עמי אפריקה] זקוקים להכרה [מצד המערב] בדיוק כמו שהם זקוקים לסיוע. הם לא יקבלו אותך [אם תתנהג] כיצור החש עליונות עליהם. כרושצ'וב אומר שזהו סוג חדש של אימפריאליזם. אני סיפרתי זאת לנשיא [אייזנהואר], לניקסון ולאחרים. אני שייך לגזע שנדרף יותר מאשר גזעים אחרים, אך מעולם לא איבד את תחושת הכבוד האנושי שלו. אני יכול להבין עמים אלה [עמי אפריקה]. עליכם לחנך ברוח זו את האנשים שאתם משגרים לליבריה, לגאנה ולאתיופיה. עליכם ללמד אותם לדעת שיש גזע אנושי אחד. כמו שהתנ"ך אומר, כל בני-האדם נולדו בצלם השם. זה הכל. רק אם תלך בגישה כזו, ניתן יהיה לרכוש את אמונם [של עמי אפריקה]. אולי גיניאה תלך [בכל מקרה] לעבר הקומוניזם. יש משלחת שלהם עכשיו בישראל. אולי כאשר יחזרו לגיניאה, הם ישנו את דעתם. אינני בטוח. הם זקוקים לעזרה, אך גם לתחושה שהם שייכים למשפחת העמים, ושהם שווים לעמים אחרים. הבעיה היא שהאומות המאוחדות אינן מאוחדות. אינני מודאג בקשר למדינות השחורות הרבות באו"ם; אך אני מודאג לגבינו, כיצד

הם יראו אותנו. כרושצ'וב אומר להם שאנו אימפריאליסטים. כרושצ'וב, למעשה, הוא כובש. האימפריה הרוסית כבשה את בוכרה ומדינות אחרות במרכז אסיה. לאחר המלחמה האחרונה [מלחמת העולם השנייה] הם כבשו את לטוניה, ליטואניה ואסטוניה. לדבר ביהדות [עם האפריקנים] לא יעזור. אבל אם נתנהג כבני-אדם הם יבטחו בנו, הם יאהבו אותנו. צריך שיהיו לך רגשות בסוגיה זו.

אדנאואר: שאלה נוספת שאני רוצה לשאול אותך – האם אתה מסכים עם האמריקנים שיחול שינוי ברוסיה בכיוון של הינתקות מן הדיקטטורה?

בן-גוריון: לא בעשר השנים הבאות.

אדנאואר: אף אחד לא יודע מה יקרה לאחר-מכן, אך יש אמריקנים המאמינים בכך.

בן-גוריון: אני לא יודע מה יקרה במהלך עשרים וחמש שנה, פחות או יותר, אך באורח בסיסי לא יחול שינוי.

אדנאואר: דעתי דומה. דיקטטור לא יניח לרמת הרווחה [של התושבים] לעלות לממדים שיעמידו בפניה איום.

בן-גוריון: זה נכון.

אדנאואר: מישהו צריך לקחת את זה בחשבון, ולערוך תוכניות בהתאם.

בן-גוריון: כאשר כרושצ'וב בא לאמריקה הוא אומר כאן מילים מתוקות, אבל כאשר מיקויאן בא לקובה, שם הוא אומר מה שהוא באמת מאמין. כאשר כרושצ'וב הלך להודו ולאינדונזיה, אז שם אתה יכול לשמוע מה הוא [באמת] חושב על אמריקה. הם [הרוסים] לא יוותרו אפילו על אינץ' אחד ממה שיש להם. הפעם סמירנוב²⁶ דיבר בלי מסכה. כאשר הם מדברים במתיקות, הם אינם מאמינים למה שהם אומרים. אני סבור שעליך לתקן את דבריך. אל לך לדבר על קומוניזם רוסי אלא על אימפריאליזם רוסי. אמריקה הפגינה חוסר יכולת בתעמולה שלה, ואני אמרתי להם זאת. הם מסכימים שהם אינם יודעים מה לעשות.

הם [הרוסים?] חייבים להבין שהסיוע לישראל אינו נגד הערבים. אתה יכול לומר להם [לרוסים?] – אנחנו הולכים לסייע [לישראל]. אתה פסימי מדי לגבי אמריקה. הם רוצים להיות חופשיים, אך חוששים [שלא יוכלו] לשוויון וכבוד.

אדנאואר: דבר נוסף שאני רוצה לציין בפניך. פנה אלי ד"ר כהן²⁷ בקשר לתמיכה במכון וייצמן. אני רוצה לומר שזה בסדר גמור.

26. אנדריי סמירנוב, שגריר ברית-המועצות בגרמניה המערבית.

27. הכוונה לד"ר יוסף קוהן (Cohn), אשר שימש כמזכירו האישי של חיים וייצמן, ולאחר-מכן כ'שגריר' מיוחד של מכון וייצמן למדע. ביומנו, מסוף ינואר 1962, מתעד בן-גוריון שיחה שלו עם ד"ר שנער ומציין: 'בינתיים קיבל יוסף כהן שלושת רבעי מיליון דולר למכון וייצמן, יומן בן-גוריון, 29 בינואר 1962, אב"ג.

בן־גוריון: היו עלי התקפות על כך שנפגשתי אתך ועל כך שערכתי הבחנה בין גרמניה שלך וגרמניה של היטלר. אני סבור שאין זה [תואם את ערכי העם ה] יהודי להטיל אשמה קולקטיבית על אומה שלמה, ולהיסחב עם זה שוב ושוב. מצפוני שקט. אני עושה את תפקידי כיהודי וכיצור אנוש. המצפון שלי נקי.

אדנאואר: אני מבקש להודות לך על כך שאינך מזהה את העם הגרמני כיום עם היטלר ועם מה שעשה.

עיון במסמך שלפנינו מעלה תהיות מסוימות – הן בנוגע למקורו והן בנוגע לתוכנו. בנוגע למקור המסמך ראויות לציון הנקודות העיקריות הבאות:

א. כותרת המסמך המצורף היא: 'פגישת בן-גוריון-אדנאואר, 14 במרס 1960, מלון ולדורף אסטוריה'. בשום מקום אין קביעה שהמדובר ב'פרוטוקול'. ואכן, איננו יכולים לקבוע בוודאות שזהו אכן 'הפרוטוקול' – אם בכלל היה פרוטוקול.

ב. כשש שנים לאחר אותה פגישה יצא דוד בן-גוריון בהאשמות חריפות ביותר כלפי ראש-הממשלה, לוי אשכול, על כך שבריאיון עיתונאי עיוות את הסיכומים שהושגו בפגישה עם אדנאואר, וכי נמנע מציון העובדה שהמלווה שהוסכם עליו בפגישה יועד לפיתוח הנגב ולא למטרות אחרות.¹ בנאום בכנסת, בעניין זה, קבע בן-גוריון, כי לפי מיטב ידיעתו אין סטנוגרמה מלאה ומדויקת של הפגישה עם אדנאואר, אלא רק רשימות מקוטעות.² גם במכתב אל שרת החוץ, גולדה מאיר, חוזר בן-גוריון וטוען, כי 'אין [הדגשה במקור] סטנוגרמה מהשיחה שלי עם אדנאואר. פירושה של המלה סטנוגרמה ידוע לך לא פחות מאשר לי, ודבר כזה לא ראיתי אף פעם – באשר לא היה. היו רק רישום קטעי שיחה ולא סטנוגרמה'.³

ג. ידוע לנו כי בשיחה השתתף הציר הכלכלי בשגרירות ישראל בארצות-הברית אריה מנור, אשר רשם רשימות. עם זאת, לא ברור אם עשה רישום מלא של השיחה. אם אכן עשה רישום מלא, לא ברור מדוע לא הגיע הפרוטוקול לידיו של בן-גוריון, כפי

1. למעשה, הוויכוח בסוגיה זו החל זמן קצר לאחר הפגישה של בן-גוריון עם אדנאואר. כבר באוגוסט 1960 נערכו ישיבות שבהן נידונה שאלת הניצול של כספי המלווה מגרמניה. בישיבות בלטה עמדתו של פנחס ספיר, שר המסחר והתעשייה, אשר תבע להפנות את כספי המלווה לפרויקטים בכל רחבי הארץ. בעמדה זו של ספיר תמכו שרת החוץ, גולדה מאיר, ובמידה מסוימת גם שר האוצר, לוי אשכול. בן-גוריון, לעומת זאת, ביקש להקדיש תשעים אחוזים מן המלווה לנגב ועשרה אחוזים לגליל. על-פי היומנים של יצחק נבון, מזכירו האישי של בן-גוריון בתקופה הנידונה, אשר יראו אור בעתיד הקרוב.
2. דבר, 20 ביולי 1966, עמ' 1-2.
3. מכתב בן-גוריון אל גולדה מאיר, 26 ביוני 1966, ג"מ א/70/7227. גם מזכירו האישי של בן-גוריון, יצחק נבון, העיד כי לא ראה פרוטוקול של השיחה בין השניים ושיחה עם יצחק נבון, 4 בספטמבר 1995, מדרשת בן-גוריון. במכתב אל ד"ר פנחס שנער כותב המנהל הכללי של משרד החוץ ד"ר חיים יהיל: 'בידינו היה רק מברק קצר מאת אייב הרמן [שגריר ישראל בארצות-הברית] על שיחת ראש הממשלה עם אדנאואר, מברק שהרמן חיבר על סמך דו"ח בעל-פה של אריה מנור. הנחתי כי ידיעות מועטות אלה הגיעו גם לידיך. רק אתמול קיבלתי מהרמן פרוטוקול באנגלית מן הפגישה ערוך לא טוב, ואני מניח שפרוטוקול זה ראית בפגישתך עם יצחק נבון, שקיבל אותו זמן רב לפני, דיווח חיים יהיל אל פליקס שנער, 29 במרס 1960, ג"מ חצ 3294/4. מ' בר-והר, לעומת זאת, מתייחס לקיומו של 'פרוטוקול השיחה', ראה: מ' בר-והר, בן-גוריון, ג, תל-אביב 1978, עמ' 1633, הערה 38.

שבן-גוריון עצמו טען. כמו כן, קשה לנו לקבוע אם התעודה שלהלן, הנושאת אפי של פרוטוקול מדוקדק למדי של השיחה, היא 'תוצר' הרישום של אריה מנור, או שמא היא 'תוצר' של מקורות אחרים.

ד. במהלך העימות הקשה עם אשכול טען בן-גוריון בתוקף רב, כי את המלווה בסך 500 מיליון דולר שביקש מאדנאואר הוא הועיד לפיתוח הנגב, וכי אמר זאת במפורש לאדנאואר בשיחה ביניהם, ודיווח על כך גם לשרי הממשלה.⁴

4. אשכול עצמו שימש שר אוצר בתקופה הנידונה, ונטל חלק פעיל במגעים עם ממשלת גרמניה על מימוש המלווה. ראה יומן בן-גוריון, 23 בספטמבר 1960, אב"ג. ב-23 במאי 1966 מסר חבר-הכנסת דוד בן-גוריון את ההודעה הבאה בכנסת: 'אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. עוד לפני שנסתיים בבון המשאומתן על המשכת המלווה הגרמני לישראל, פרסם מר לוי אשכול, בראיון לשבועון "במחנה" כי "בשיחה שבין בן-גוריון ואדנאואר בשנת 1960 דובר על מלווה של 500 מיליון דולר לעשר שנים" ... אינני יודע מה צורך היה לפרסם שיחה שהתנהלה בין שני ראשי ממשלה והסכם שסודר ביניהם, שהם לא ראו צורך לפרסם אותו, אבל זהו ענינו של ראש הממשלה, ואינני מביע דעתי בענין זה. אולם ... אני רואה חובה לעצמי להגיד לכנסת ולעם, שמר לוי אשכול סיפר לעתון "במחנה" חצי אמת, והעלים את העיקר, והעלים לא במקרה, כי היה לו צורך לבטל את העיקר של מלווה זה, וגם הצליח לבצע זאת, ולפי עניית דעתי גרם, מחוסר כל רגש אחריות ממלכתית, נזק חמור לאחד הצרכים העליונים של בטחונה ועתידה הכלכלי של מדינת ישראל. ...

אמרתי ... לד"ר אדנאואר, כי לאחר שהוא מילא בנאמנות הסכם השילומים, אין לי תביעה נוספת, אולם תעלולי המשטר הנאצי לא יישכחו כה מהר, גם לא מהדורות הבאים בגרמניה. אני בטוח שהדור הצעיר בגרמניה ילמד על פרשת הנאצים ברגשי בושה עמוקים, ויש לי הצעה שאין ד"ר אדנאואר חייב לקבלה, ולא אתרעם אם לא יקבל אותה, אבל מן הראוי שישקול אותה, באשר קבלתה תהיה לברכה מדינית וכלכלית לישראל - ולברכה מוסרית לגרמניה.

אמרתי לו: יש לנו משימה היסטורית, אולי הגדולה והקשה ביותר, לאיכלוס הנגב השומם, התופס 60% של שטח ישראל. זוהי משימה שתדרוש מאתנו מאמץ לא-אנושי, ואני מציע - כך אמרתי לו - שגרמניה תלווה לנו חצי מיליארד דולר למטרה זו במשך עשר השנים הבאות. בשבילנו יהיה זה עוז רב, אבל זה יתן גם משהו לגרמניה - הרורות הבאים בגרמניה יוכלו להתגאות בכך, שעמם סייע לישראל בביצוע המשימה ההיסטורית הזאת. כאשר אדנאואר שמע דברי אלה, אמר מיד: אני מסכים, תקבלו הלוואה למטרה זאת. אני לא דרשתי ממנו כל תנימה בכתב, כי בטחתי בדבריו וביושרו. אולי ישנם חברי כנסת שלא יסכימו למלים אלה, אבל אני בטחתי בדברתו וביושרו. ואמנם לא נתאכזבתי. כאשר חזר אדנאואר לגרמניה, עשה סידור מיד עם ראש הבנק הממלכתי [של גרמניה], מר אבס, שביקר גם בארץ למטרה זו, בדבר מתן המלווה, מבלי להביא הדבר לבונדסטאג, אולי מפני שלא היה בטוח שהבונדסטאג יאשר, או מטעם אחר, אינני יודע. ושמעתי מפי מר לוי אשכול, בראיונו ל"במחנה" כי אמנם במשך שלוש שנים נתקבל מלווה בסך 50 מיליון דולר לשנה.

אין בסמכותי להיכנס לחילוקי הדעות שפרצו, לאחר פרישתי מן הממשלה, בין ממשלתנו ובין ממשלת פרופסור ארהרד בשנה האחרונה. אולם אני יודע, שאחת מסענות ממשלת בון היתה, שניתנה התחייבות למטרה מסויימת - לפיתוח הנגב - וממשלת ישראל רצתה לשחרר את כספי המלווה מן החובה לפיתוח הנגב. ...

ראש הממשלה, לא רק שסיפר חצאייאמת בראיון שנתן ל"במחנה" על ההסכם שסודר

לחיוזוק דבריו בהקשר זה טרח בן-גוריון לפרוס בפומבי חילופי מכתבים שנערכו בעיקר בינו לבין אדנאואר, ואשר בהם ניתן ביטוי להסכמה בין השניים, כי המלווה יהיה מיועד לפיתוח הנגב.⁵

ה. ב־18 ביולי 1966 הגיש חבר-הכנסת משה ברעם שאילתה (קרוב לוודאי מתואמת מראש) לשר האוצר פנחס ספיר, ובה ביקש, בין השאר, לדעת: (1) מה תוכן ההסכם [בין בן-גוריון ואדנאואר], והאם שונה על ידי הממשלה שנבחרה ב־25 ביוני 1963? (2) האם קיים פרוטוקול של השיחה הנ"ל? (3) אם כן – האם תואמים הדברים שנאמרו לעיל את הכתוב בפרוטוקול? (4) האם אמנם במשך שלוש שנים נתקבל מדי שנה

ביני ובין ד"ר אדנאואר על המלווה, אלא, לדעתי, עיוות אחת המשימות התיוניות ביותר שכל הממשלות שהיו עד הכנסת השישית ראו בה צורך ממלכתי ראשון-במעלה, וגם הסכים להפחתת המלווה בעשרה מיליון לשנה, ובלבד שייפטר מן החובה להשקיע הכסף במשימה הממלכתית העליונה, כי למען חיוזוק שלטון מעורער זה דרוש לו חופש מלא בשימוש בכספי מדינה, דברי הכנסת, 45 ב', כנסת שישית, מושב ראשון, ישיבה ס"ב, 23 במאי 1966, עמ' 1509–1508. גם מזכירו האישי של בן-גוריון זוכר, כי מיד עם צאתו מן הפגישה דיווח בן-גוריון על השגת המלווה, וציין כי הבהיר לאדנאואר את השיבותו לפיתוח הנגב. שיחה עם יצחק נבון, 4 בספטמבר 1995, מדרשת בן-גוריון; ראה גם: מ' בר-זוהר, בן-גוריון, ג, עמ' 1370–1371. בספרה על יחסי ישראל-גרמניה מתעדת העיתונאית אינגה דויטשקרן שיחה שהיתה לה עם בן-גוריון קודם לפגישתו עם אדנאואר. בשיחה אמר בן-גוריון: 'אם אינני טועה לגבי האיש, אדנאואר יקבל באהדה את הרעיון להשתמש בכסף [שיתקבל מגרמניה] עבור פרויקטים אשר ייועדו לבניין הנגב. על בסיס זה, הוא יוכל להציג בפני הבונדסטאג סיבה טובה לתת הסכמתו למלווה כזה [לישראל]. הדור הצעיר של גרמניה יבוא לראות מה נעשה בכסף גרמני, וזה יעניק לו תחושת גאווה על כך שהם עצמם תרמו לפיתוח הנגב, המהווה חמישים וחמישה אחוזים משטח מדינת ישראל', Inge Deutschkron,

Bonn and Jerusalem: The Strange Coalition, Philadelphia 1970, p. 119

ראה: דבר, 20 ביולי 1966, עמ' 2; וכן מכתב בן-גוריון לשרת החוץ, גולדה מאיר, 26 ביוני 1966, ג"מ א/7227/70. גם לפי תום שגב ביקש בן-גוריון את המלווה לצורך פיתוח הנגב. ראה: ת' שגב, המיליון השביעי: הישראלים והשואה, ירושלים 1991, עמ' 303. בראשית מאי 1966 ביקר קונרד אדנאואר בארץ. אולם, בשיחתו עם ראש-הממשלה, לוי אשכול, ב־3 במאי 1966, לא עלתה כלל שאלת יעוד המלווה שעליו סוכם בשיחתו עם בן-גוריון ב־14 במרס 1960. ראה: זכרון דברים משיחת ראש-הממשלה עם קונרד אדנאואר ב־3 במאי 1966, ג"מ א/7229/10. כמו כן לא עלה נושא זה בשיחת השגריר ארתור בן-נתן עם ד"ר אדנאואר, כאשר האחרון שב מביקורו בישראל ב־1966. ראה דיווח שגריר ישראל בגרמניה, ארתור בן-נתן אל משרד החוץ, 7 ביוני 1966, ג"מ ג/6383/3654. ערב ביקורו של אדנאואר בארץ צוטט נשיא ההסתדרות הציונית העולמית, ד"ר נחום גולדמן, כאומר ש'ההסכם [בין בן-גוריון ואדנאואר] בטל, או שהוא חסר ערך, או כאילו הוסכם בין שתי הממשלות שלא להתייחס אליו', ראה דבר, 10 במאי 1966. בהתייחסו לדברים אלה כתב בן-גוריון ביומנו את הדברים הנאים: 'נדהמתי היום לקרוא ההודעה של גולדמן בעיתוני הנוקר על השיחה שלי עם אדנאואר בניו-יורק בשנת 1960. שטות וגסות רוח כזו לא פיללתי לשמוע מאיש זה שאינו טיפש', יומן בן-גוריון, 9 במאי 1966, אב"ג.

מלווה בסך 50 מיליון דולר ... 5) האם הותנה באיזו צורה שהיא, בזמן קבלת המלווה, כי הכסף יועד לפיתוח הנגב השומס?⁶
ו. שר האוצר, פנחס ספיר, אשר נתבקש להשיב על השאילתה, אמר בתשובתו:⁷

1. בפגישת בן-גוריון-אדנאואר נכח אריה מנור, הצייר הכלכלי בשגרירות ישראל בארצות-הברית, אשר רשם פרוטוקול כמעט מילולי של השיחה. לפי הפרוטוקול הוזכר הנגב על ידי בן-גוריון: (1) בהקשר לסיבות שבגללן הוא הולך לשדה-בוקר. (2) בקשר לבעיות קליטת העלייה. (3) כשדובר על בעיות פיתוח הארץ.

2. אשר למלווה, לפי דברי בן-גוריון הוא יועד לצרכים הבאים: (א) תעשייה שעלינו לבנות. (ב) פיתוח הספנות. (ג) יוזמה חקלאית.⁸

3. בחווה המלווה של שנת 1962 יש סעיף המזכיר דין וחשבון שנתי של הבנק הישראלי לפיתוח התעשייה. הדין וחשבון כולל, בין השאר, הלוואות הבנק לאיזורי הנגב, הצפוני והדרומי. הקטע הזה על הנגב נמחק לפי דרישת הצד הגרמני. השימוש במלווה הוגבל פורמלית לאיזורים הצפוניים של הארץ.⁹

מדבריו של ספיר אכן עולה אפשרות, כי מן הפרוטוקול נמחקה ההתייחסות לנגב, וכי טענותיו של בן-גוריון, שבפרוטוקול ה'מקורי' הופיעה התייחסות הקושרת את המלווה לנגב, לא היו משוללות יסוד.¹⁰ אם כך, הפרוטוקול שלעיל הוא 'פרוטוקול

6. דברי הכנסת, 46 ב', כנסת שישית, מושב ראשון, ישיבה פ"ה, 19 ביולי 1966, עמ' 2192.

7. שם, עמ' 2192-2193; ראה גם: מבט, גיליון 49 (27 ביולי 1966), עמ' 4, 16; דבר, 20 ביולי 1966, עמ' 1-2.

8. מעניין לציין, כי בדיווח של המנהל הכללי של משרד החוץ אל ד"ר פליקס שנער, על השיחה של בן-גוריון עם אדנאואר, לא מצוין עניין הנגב. בדיווח כותב יחיל: 'לאחר תאור האסון שקרה לעם היהודי בידי הגרמנים, המשיך בן-גוריון: "אפשר לעשות משהו להקטין הנזק האיום שנגרם לדעיין הבית הלאומי היהודי. אנחנו רוצים שתשתתפו בבניין מדינתנו. עלינו לבנות תעשייה, לפתח ספנות, מפעלים חקלאיים וליצור עבודה למליון אנשים נוספים, מכתב חיים יחיל אל פליקס שנער, 29 במרס 1960, ג"מ הצ 3294/4. עם זאת, צריך לזכור, כי מדובר בדיווח תמציתי ביותר על השיחה, וייתכן מאוד שציון הנגב לא נראה לד"ר יחיל כרכיב חשוב. העיתונאית אינגה דויטשקרין מביאה בספרה על יחסי ישראל-גרמניה קטעים משיחת בן-גוריון-אדנאואר. גם כאן הנגב אינו נזכר. ראה: Inge

Deutschkron, *Bonn and Jerusalem*, pp. 120-124

9. אם אכן היתה פנייה גרמנית כזו, יתכן מאוד שהיא נבעה מחשש גרמני שמא אֶזְכּוֹר פיתוח הנגב יתקשר עם הפעילות הגרעינית של ישראל בכור בדימונה. יתכן כי מעצמות המערב, ובראשן ארצות-הברית ובריטניה, הביאו לידיעת הגרמנים חשדות שלחן שגרמניה מסייעת לישראל באורח כלשהו בפיתוח האופציה הגרעינית. ראה: ז' שלום, 'מדיניות "פרופיל נמוך", "לאסטרטגיית הכתישה" - ממשל קנדי והתייחסותו לפעילותה הגרעינית של ישראל, 1962-1963', עיונים בתקומת ישראל, 5 (1995), עמ' 126-160.

10. אשר בן-נתן, שכיחן כשגריר ישראל בגרמניה במחצית שנות השישים, מחוק את טיעונו של בן-גוריון, כי בשיחתו עם אדנאואר הוא התייחס במפורש לנגב. ואולם, לדבריו, מאוחר

משופץ לעילא', שכן בהתייחסות של ספיר מצוין, כי בפרוטוקול המקורי מדבר בן-גוריון על הנגב בשלושה הקשרים לפחות (שאינם נוגעים למלווה), ואילו בפרוטוקול שלפנינו המילה 'נגב' כלל אינה נמצאת.¹¹

הסיעון שסוגיית הנגב עלתה בפגישת בן-גוריון עם אדנאואר מקבל חיזוק מדברים שכתב בן-גוריון ביומנו בהזדמנויות שונות לאחר הפגישה עם אדנאואר:
א. כחודש לאחר הפגישה, בהתייחסו להערכות שמסר לו ד"ר שנער לגבי עמדת הגרמנים בשאלת יעוד המלווה, כותב בן-גוריון:

השקעות? - לא. ישקיעו ידע, כי התעשייה שלהם עוד זקוקה להתרחבות עצמית. יתנו לפיתוח. - מה זה פיתוח? - פיתוח ענפים חדשים. - שכן?
דוגמת המחסור בבתים בדימונה, שיִדרשו 2000 בתים לפועלים שיבואו מן החוץ למפעלי חרושת שמקימים עכשיו.¹²

ב. בסוף אוגוסט 1960 כותב בן-גוריון ביומנו:

דנתי עם [לוי] אשכול [שר האוצר], [פנחס] ספיר [שר המסחר והתעשייה] וגיורא [יוספסל שר העבודה] על התחייבות אדנאואר להלוות לנו תצי ביליון דולר במשך עשר שנים. הצעתי להשקיע הכסף במפעלים גדולים בנגב - בקרבת ים המלח במפעל חימי גדול, בהקמת מפעל גדול במצפה רימון, מפעל שלישי באילת, רביעי בהר זוהר - להקדיש עשרה אחוזים לשובים בגליל. ברעתי לכתוב לאדנאואר בתשובה למכתבו, שאנו רוצים במלווה זה להקים מפעלים שהדור הגרמני הבא, אשר יתבייש בזוועות משטרו של היטלר, יתגאה במפעל הבנין שסייע לו [להקמתו] משטרו של אדנאואר.¹³

ג. בראשית דצמבר 1960, כאשר ההתדיינות עם הגרמנים על מימוש המלווה נמצאת בעיצומה, כותב בן-גוריון את הדברים הבאים:

מכתבי על הנגב עשה רושם על אדנאואר. מתעניין מאוד בנגב. גם [הרמן] אבס [מנהל הבנק הלאומי של גרמניה] וארהרד [שר הכלכלה של גרמניה] קיבלו הרעיון ברצון טוב. לפני הנסיעה מסר שנער מכתב לגלובקה [יועצו הקרוב

יותר, כאשר החלו הסיכומים על מימוש המלווה, תבעו הגרמנים לקבוע בהסכם שהמלווה מיועד לפיתוח מדינת ישראל, 'פרט לנגב'. עובדה זו לא הובאה לידיעתו של בן-גוריון. כאשר החל בן-נתן לכהן כשגריר בגרמניה, הוא עמד על כך ששתי מילים אלה יוצאו מן ההסכם. ואכן, כך נעשה. שיהא עם אשר בן-נתן, 20 בספטמבר 1995.
11. גם ד"ר פנחס שנער טוען, כי בן-גוריון דיבר עם אדנאואר על 'פיתוח מפעלי תעשייה, בייחוד בנגב'. פ"א שנער, בעול כורח ורגשות: בשליחות המדינה, יחסי ישראל-גרמניה 1951 עד 1966, ירושלים 1967, עמ' 84.
12. יומן בן-גוריון, 24 באפריל 1960, אב"ג.
13. יומן בן-גוריון, 26 באוגוסט 1960, אב"ג.

של אדנאואר], מכתב בשביל אדנאואר ... גלובקה אמר לשנער ... שמסר המכתב [לאדנאואר] ויקבל תשובה חיובית.¹⁴

מצד תוכנה, תעודה זו מצביעה על תחושת אינטימיות מדהימה למדי בין שני המנהיגים - למרות העובדה שזו פגישה ראשונה ביניהם. בן-גוריון חושף בפני אדנאואר חלק ממחשבותיו בנושאים פנים-ישראליים בעלי רגישות גבוהה ביותר - לרבות דעותיו על מאפייניהן של עדות שונות בישראל. גם הקאנצלר אדנאואר מגלה פתיחות מדהימה למדי, ומביע באורח חופשי למדי את דעותיו על מנהיגי עולם, וכראשם הנשיא אייזנהואר. שני המנהיגים גם מחליפים דעות באורח חופשי על 'איכותם' של מועמדים לנשיאות בארצות-הברית.¹⁵

היוזמה לפגישה באה, ככל הנראה, מאדנאואר עצמו - באמצעות ד"ר פנחס שנער וג'ורא יוספטל, ככל הנראה בינואר 1960. נראה שגם לבן-גוריון התחוויר 'מקורה הראשוני' של יוזמת הפגישה בשלבים מאוחרים יותר - כחודש לפני הפגישה: 'סוף סוף', כותב בן-גוריון ביומנו בראשית פברואר 1960, 'הוברר לי מי הביא לי בקשת אדנאואר לפני שבועות אחדים, על פגישה ברודוס או באתונה: זה היה ג'ורא [יוספטל] בשם שנער. האחרון יבוא הנה בעוד שבוע'.¹⁶ לא ברור מה טעמן של המילים: 'סוף סוף' בהקשר זה. האם הן מבטאות שכיחה, או שמא מסתרת מאחוריהן סיבה אחרת שסיבה אינו מחוויר כל צורכו.

ככל שאפשר להתרשם, עיתוי הפגישה בין בן-גוריון לאדנאואר היה נוח ביותר מבחינת מדינת ישראל. ממשלת גרמניה עמדה בפני לחצים לקשור יחסים דיפלומטיים עם מדינת ישראל. גרמניה הועמדה עקב כך בדילמה קשה למדי: מחזר גיסא, היא חששה מניתוק קשריה עם העולם הערבי ומהכרה כלל ערבית במזרח גרמניה ובשליטה אולברייכט. מאידך גיסא, היא חששה גם מתגובות קשות של מדינת ישראל והעם היהודי. לדברי ד"ר שנער, הבטיח לו אדנאואר במאי 1959, כי עד ינואר 1960 יוקמו יחסים תקינים בין גרמניה וישראל. ואולם, נראה כי בהמשך היו לאדנאואר היסוסים קשים לממש הבטחה זו נוכח החשש מפני תגובת מדינות ערב.¹⁷

14. יומן בן-גוריון, 5 בדצמבר 1960, אב"ג.

15. מן התעודה אפשר להתרשם כי נוצרה 'כימיה' בין אדנאואר לבן-גוריון. ראה גם: מ' ברזוהר, בן-גוריון, ג, עמ' 1371. ואולם על-פי התרשמותו של המנהל הכללי של משרד החוץ, חיים יחיל, 'נדמה כי פגישה זו היתה אחת החוליות החלשות במבצע האדיר של ראש הממשלה בארצות-הברית ובאנגליה. לא נתרשמתי ממנו, כי שני אישים אלה מצאו בפגישתם הראשונה שפה משותפת ובסיס משותף, אף-על-פי שבעניינים מעשיים נענה אדנאואר לפניותיו של ראש הממשלה, ללא הסתייגות'. ראה דיווח חיים יחיל אל פליקס שנער, 29 במרס 1960, ג"מ חצ 3294/4.

16. יומן בן-גוריון, 7 בפברואר 1960, אב"ג.

17. ביומנו כותב בן-גוריון: 'הקושי שיש אולי לאדנאואר [לקשור יחסים דיפלומטיים עם ישראל] הוא "הלכת הלישטיין": [שמשמעותה היא שעל מערב גרמניה] לנתק קשרים עם כל מדינה שמכירה במזרח גרמניה', ראה יומן בן-גוריון, 1 בינואר 1960, אב"ג.

ביומנו מתעד בן-גוריון שיחה בין חברי-הכנסת מאיר ארגוב והקאנצלר אדנאואר בסוגיה זו, כחודש לפני פגישתו-הוא עם הקאנצלר. אדנאואר מנסה להסביר לארגוב, כי גם למדינת ישראל עשוי להיות אינטרס באי-קשירת יחסים בין גרמניה לישראל משתי סיבות עיקריות: ראשית, הדבר יאפשר לגרמניה לשמור על מעמד נייטרלי בסכסוך הישראלי-ערבי, ויעניק לה אופציה לשמש בשלב כלשהו בעתיד גורם מתווך בין שני הצדדים. שנית, קשירת יחסים עם ישראל תביא להגברת ההשפעה הסובייטית במזרח-התיכון. יתרה מכך, אדנאואר מזכיר לנציג הישראלי, כי במהלך השיחות על השילומים, בראשית שנות החמישים, הוא הציע לישראל קשירת יחסים דיפלומטיים, אך ישראל דחתה את פנייתו.¹⁸

בתקופה שקדמה לפגישת בן-גוריון-אדנאואר היו התפרצויות אנטישמיות בגרמניה, אשר זכו לתהודה בינלאומית ניכרת. בין השאר צוירו צלבי קרס באתרים יהודיים בערים מרכזיות בגרמניה.¹⁹ מצב זה העמיד את ממשלת גרמניה במבוכה. בראשית פברואר שיגר ארגוב 'בני ברית', שמרכזו בארצות-הברית, קבוצה של חוקרים לגרמניה כדי לחקור את מקורן ומניעיהן של תופעות אלה.²⁰

ככל הנראה, במטרה לתקן את הרושם הקשה של התפרצויות אלה נערכה במחנה הריכוז ברגן בלזן, בראשית פברואר 1960, עצרת הזדהות עם קורבנות השואה. בעצרת נאמו הקאנצלר אדנאואר ונשיא הקונגרס היהודי העולמי, ד"ר נחום גולדמן. במהלך העצרת טרח אדנאואר להזים את החששות מהתחזקות משמעותית של גורמים נאציים בגרמניה תחת שלטונו. בשיחה עם חברי-הכנסת מאיר ארגוב מבהיר אדנאואר כי האירועים שקדמו לעליית הנאצים לשלטון נבעו מכך שלממשלת גרמניה או לא היה רוב יציב. כיום, כך טען, המצב שונה, ויש לו רוב יציב שיתמוך בו. ככל מקרה, הבטיח, 'אם יהיה דרוש כוח - ידכא התפרצויות [אנטישמיות] בכוח'.²¹

18. ביומן בן-גוריון מתועדים הדברים כך: 'ארגוב שואל את אדנאואר: אתה ידוע כידיד ישראל. האינך סבור שאי קשירת קשרים דיפלומטיים אפשר להסביר [עלולה להתפרש] כאקט אנטי ייודותי על ידי מדינות עוינות? [אדנאואר] ענה: לפני חדשים אחדים שלה אלי ב.ג. איש בעניין זה. אמרתי שנער ואומר לך: הערבים מפולגים, ורק השנאה לישראל מאחדת אותם. באזור המה"ת [המזרח-התיכון] נכשלו כל הארצות [בשמירת מערכת קשרים טובה עם ישראל והערבים כאחד]. אנחנו - לא. האיך ישראל מעוניינת ששם ימצא כוח שיוכל פעם לתווך בין הערבים ובין היהודים. ארגוב הוסיף: יש 62 מדינות המכירות בישראל. האם לשם אפשרות של תיווך היה יותר טוב שלא יכירו [בישראל]? ענה אדנאואר: גרמניה היא במצב מיוחד. יש גרמניה מזרחית, ההשפעה הסובייטית תתגבר במזה"ת אם הערבים יכירו בגרמניה מזרחית ... הוכיח שבלוכסמבורג הציע יחסים דיפלומטיים וישראלים דחו זאת. בקרוב יראה שנער וידבר אתו על כך', יומן בן-גוריון, 7 בפברואר 1960, אב"ג.

19. ראה: ת' שגב, המיליון השביעי, עמ' 301-302.

20. ראה יומן בן-גוריון, 3 בפברואר 1960, אב"ג. מן היומן משתמע, כי החוקרים של 'בני ברית' הגיעו למסקנה שהתפרצויות אלה לא היו מאורגנות. על רקע מעורבותם הניכרת של מנהיגי יהדות ארצות-הברית בגרמניה ובמדיניותה, מקבל גם מיקומה של הפגישה בעיר היהודית הגדולה בעולם משמעות בלתי-מבוטלת.

21. יומן בן-גוריון, 7 בפברואר 1960, אב"ג.

במקביל לכך, עוררו כעס בעולם היהודי ובמדינת ישראל הצהרות בעלות גוון אנטי-ישראלי מובהק של שר הכלכלה המערב-גרמני, ארהרד, במהלך ביקורו בירדן. הצהרות אלה העמידו את אדנאואר במצב לא נוח מול תהיות וביטויים של אי-שביעות רצון מצד מנהיגים יהודים בארצות-הברית ואישים מישראל שעמם נפגש.²² במפגש עם חבריהכנסת מאיר ארגוב הבהיר אדנאואר, כי לארהרד לא היתה סמכות להגיד את אשר הגיד.²³

על רקע זה מסתברת החשיבות הרבה שיחס אדנאואר לפגישה עם בן-גוריון. בן-גוריון מצדו מפגין רצון לסייע בידי אדנאואר להשתחרר מן המצב המביך שאליו נקלע. עוד קודם לפגישה הוא מעביר אליו מסר, באמצעות ד"ר שנער, כי שאלת היחסים הדיפלומטיים אינה נמצאת בעדיפות גבוהה מבחינתו. עיקר מטרתו היא להשיג מאדנאואר הבטחה לסיוע כלכלי מקיף, וסיוע צבאי. ביומנו מתעד בן-גוריון את הרקע לפגישה ואת מטרותיו בלשון זו:

[חיים] יחיל [מנכ"ל משרד החוץ] הביא למשרדי את [ד"ר פנחס] שנער שבא מגרמניה. אדנאואר היה צריך להביא בעית היחסים עם ישראל לישיבת הממשלה ביום 18.2.60. הוא, שנער, נפגש עם אדנאואר ב-8.2.60. אולם ישיבת ממשלת אדנאואר נדחתה ליום 2 במרס [1960]. אדנאואר אמר לשנער שאם ממשלתו לא תסכים יכתוב לי מכתב שמיד אחרי הפיסגה יקומו היחסים. 'הוקן' [אדנאואר] יהיה בני-יורק בימים 12-13 במרס. מעונין בפגישה אתי ביום 14 בבוקר בין שעה תשע ואחת עשרה בבוקר. שנער יפגש אתו ב-3 למרס. לדעתו יש לדרוש מאדנאואר שיגיד לשטרואיס [יוזף שטראוס, שר ההגנה הגרמני] לעזור בקניות ולהזכיר לו כניסתנו למערך הכלכלי האירופאי. אמרתי לשנער שהיחסים [הדיפלומטיים עם גרמניה] לא מעסיקים אותי כל כך הרבה. אני רואה חשיבות גדולה בשני דברים: שהגרמנים ישקיעו רבע ביליון דולר במשך עשר שנים לבנין התעשייה שלנו, ויתנו לנו נשק (צוללות וקליעים). שנער אמר שאין להם [לגרמנים] לחשוש מיחסים [דיפלומטיים עם ישראל], והראיה - אחרי הסכם השילומין גדל המסחר הגרמני עם ארצות ערב פי 3.5 (הסכם השילומין 10.9.52).²⁴

22. ביומנו מתעד בן-גוריון דיווח שמסר לו פיליפ קלוצניק, מראשי מנהיגות יהדות ארצות-הברית, על פגישתו עם אדנאואר בסוף ינואר 1960. לדברי קלוצניק, הוא הביע בפניו אי-שביעות-רצון מההצהרות של ארהרד בירדן. ראה יומן בן-גוריון, 3 בפברואר 1960, אב"ג. ימים ספורים לאחר-מכן חזר בן-גוריון ואומר דברים דומים לחבריהכנסת מאיר ארגוב: [נחום] גולדמן ראה את [שר הכלכלה המערב-גרמני] ארהרד לפני נסיעתו לקהירו [לקהיר], ודעתו היא שאין להשהות הקשרים [בין ישראל וגרמניה]. ... דעת גולדמן היא שאם יהיה לחץ אמריקני [על גרמניה] זה יועיל. אמרתי לארגוב שאני [שאינני] רואה חשיבות מרעית בקשרים [דיפלומטיים] אלא בשני דברים: אספקת נשק והשקעת הון (רבע ביליון) לבנין תעשייה, יומן בן-גוריון, 7 בפברואר 1960, אב"ג.

23. יומן בן-גוריון, 7 בפברואר 1960, אב"ג.

24. יומן בן-גוריון, 23 בפברואר 1960, אב"ג.

מעבר ל'תרומתו' של בן-גוריון ל'שחרורו' של אדנאואר מן הדילמה הקשה הנוגעת לקשירת יחסים דיפלומטיים בין גרמניה וישראל, בעצם פגישתו עם אדנאואר ובדברים שאמר לו אישית בתום הפגישה, ובהתבטאויות פומביות, בן-גוריון העניק לאדנאואר סיוע בעל חשיבות היסטורית, מוסרית ומדינית ראשונה במעלה – 'סיתהורה' המוחלט, הלכה למעשה, של גרמניה בראשותו מקשר כלשהו עם גרמניה הנאצית. כל זאת, למרות מודעותו של בן-גוריון עצמו לעובדה שאישים בכירים ביותר בסביבתו הקרובה ביותר של אדנאואר היו בעלי עבר נאצי.²⁵

25. ביומנו מציין בן-גוריון, כי 'ראש שרות המודיעין הגרמני, הגנרל פון ג'לן (היה ראש המחלקה הסובייטית בצבא היטלר, אחרי המלחמה עבד בשביל האמריקנים, לפני 4 שנים הוחזר לגרמניה. הוא אחראי ישירות בפני אדנאואר. מרכז בידיו כל שרותי המודיעין ...)', יומן בן-גוריון, 14 במאי 1960, אב"ג. חודשים ספורים לאחר-מכן כותב בן-גוריון שוב: 'האיש הקרוב ביותר לאדנאואר [גלובקה] ... הוא [זה ש] כתב הפירושים לחוקי נירנברג', יומן בן-גוריון, 5 בדצמבר 1960, אב"ג. 'הוא', מוסיף בן-גוריון ביומנו, 'מתנהג בסדר [כלפי ישראל]', יומן בן-גוריון, 5 בדצמבר 1960, אב"ג. חודשים ספורים לאחר-מכן, במהלך משפט אייכמן, כותב בן-גוריון את המשפט הבא, המתייחס, ככל הנראה, לגלובקה: 'ביקשתי את שוער לדבר עם הויזנר [גדעון האוזנר, התובע הכללי במשפט אייכמן] ו[פנחס] רוזן [שר המשפטים] על התעודה שבה נזכר ג. [קרוב לוודאי – גלובקה]', יומן בן-גוריון, 2 באפריל 1961, אב"ג. הדבר מסתבר מדברים שכותב בן-גוריון ביומנו יום לאחר-מכן: 'משפט אייכמן מדאיג את גרמניה. גם אדנאואר כנראה מודאג. חוששים שהמשפט יעלה כמה שמות. חושדים בסרווציוס [עורך-הדין של אייכמן] שהוא קשור עם מזרח גרמניה', יומן בן-גוריון, 3 באפריל 1961, אב"ג.